

7. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 30. – Оп. 1, Сп. 465, 1828, 2102, 2157; Ф. 485. – Оп. 1, Сп. 7, 74.

8. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 19. – Оп. IV, Сп. 214; Оп. IX, Сп. 99; Оп. XII, Сп. 47, 87, 129, 61; Оп. XII, Сп. 194, 189, 192; Оп. XIV, Сп. 195, 8, 216, 215, 144, 211; Оп. XV, Сп. 6, 18, 12, 20, 2; Оп. XVI, Сп. 12, 146; Ф. 20. – Оп. IX, Сп. 45; Оп. XII, Сп. 25, 132; Оп. XII, Сп. 297; Оп. XIV, Сп. 66, 71, 180, 191, 149; Оп. XV, Сп. 85, 97; Оп. XVI, Сп. 3, 66, 28, 260; Оп. XIX, Сп. 137, 186.

Галина Семененко

ПАРАДИГМА ПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ ПРИЧИНИ, ЩО ВВОДЯТЬСЯ СПОЛУЧНИКОМ FOR ЮЖМ ЮЕ, В ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Загальновизнаним є той факт, що зміни в синтаксичній системі мови відбуваються в напрямку від паратаксисту до гіпотаксисту. Цей процес має два аспекти. По-перше, відсоток гіпотактичних конструкцій відносно до паратактичних збільшується з плином часу і, по-друге, гіпотактичні конструкції переважно мають паратактичне походження. Отже, повинні існувати одна або декілька проміжних стадій між чистим паратаксистом і чистим гіпотаксистом. Крім того, існують конструкції, які не можна чітко класифікувати як паратактичні або гіпотактичні – вони займають проміжне положення. В більшості випадків перехід від паратаксисту до гіпотаксисту становить не окремі відокремлені стадії, а скоріше, поступовий розвиток, що ускладнює чітке визначення статусу конструкції в окремий історичний період її розвитку.

Складні речення, що виражають причинні відношення, становлять значний інтерес, бо вони характеризуються найширшим діапазоном в ступені зв'язаності обох компонентів складного речення. Причинні відношення можуть граматично передаватися як складносурядними реченнями, побудованими на більш вільному сполученні компонентів, що являють собою відносно самостійні висловлювання, так і складнопідрядними реченнями, побудованими на більш глибокому семантичному і структурному взаємопроникненні частин єдиного складного висловлювання, при відповідній структурі залежного речення в обох випадках.

Ми пропонуємо аналіз складнопідрядних речень з підрядними причини в давньоанглійській мові.

Підрядні речення причини в сучасній англійській мові найчастіше вводяться такими підрядними сполучниками: *because / since / as... therefore / so ...* (чи *the reason ... is because ...*)

Семантично і прагматично підрядні речення причини характеризуються у відповідності до декількох параметрів. Одна з можливих класифікацій дана в "Історії англійської мови Кембріджського університету". Підрядні речення причини поділяються на три групи, відповідно до того, чи є вони "зовнішніми", тобто побудованими на зовнішній реальності, чи "внутрішніми", тобто побудованими на внутрішньому світі мислення мовця, чи "риторичними", тобто побудованими на ситуації дискурсу [1].

- (1) (a) *He came because he wanted to see you. "Причиною того, що він прийшов, було його бажання бачити тебе"* (зовнішнє);
- (b) *He must be here because his bicycle is outside. "Причиною того, що я думаю, що він тут, є те, що його велосипед стоїть на вулиці"* (внутрішнє);
- (в) *Since you are so smart, what is 243 times 468. "Причиною того, що я питаю "скільки буде 243 помножити на 468" є те, що ти вважаєш себе таким розумним"* (риторичне).

Інша класифікація базується на тому, чи вважається інформація у підрядному реченні причини відомою ("даною"), чи ні:

- (2) *Since you are so smart, what is 243 times 468* – приклад "даної" причини (вважається, що адресат сказав щось про те, який він розумний).

У сучасній англійській мові існують морфологічні та синтаксичні кореляти цих відмінностей. Наприклад, вживання "since" та "as" для "даних" підрядних причини. Далі, сполучник "for" вживається для тих типів "зовнішніх" підрядних причини, що виконують

функцію пояснення. Ці речення вживаються тільки після головного. І, навпаки, "риторичні" підрядні причини вживаються тільки перед головним реченням [1].

Характерною рисою давньоанглійської мови є той факт, що такі відмінності дуже важко встановити на морфологічному чи навіть синтаксичному рівні.

Речення причини вважаються підрядними в давньоанглійській мові, головним чином тому, що відповідний тип речень є підрядним в сучасній англійській мові. Але в давньоанглійській мові ці конструкції не можуть чітко класифікуватися як підрядні.

У давньоанглійській мові основним сполучником для вираження причинних відносин є *forȝum / ѿam / ѿop (юе)*. Існує декілька прикладів вживання *for юу/юі (юе)*. Обидва ці сполучники частіше вживалися з *южт*, ніж з *юе*. Так як в давньоанглійський період цей сполучник є поліфункціональним, виділяються чотири типи речень, що вводяться даним сполучником. Ці типи речень відрізняються ступенем контактності між головним та підрядним реченням і характером семантичних відносин між ними.

I тип. Складносурядні речення, компоненти яких зв'язані сурядним зв'язком з причинно-наслідковим відтінком, який вводить *forȝum юе*, що, таким чином, є сурядним сполучником.

- (3) *юа сwжю he. Soю юu segst forȝum hit is naught /Boeth., 164/. Тоді сказав він: "Істину ти говориш, бо це є ніщо".*

II тип. Складні речення, у яких речення, введене *forȝum юе*, не називає конкретної причини дії чи стану, вираженого присудком головного речення, а виражає твердження загального характеру.

- (4) *On юisne enne god we sceolon geleafan and hine mid weorcun wurюian forюan юе ealle юа halgan bec жююег ge on южре ealdenж ge on южре niwan союlice спесаю be южре halgan югynnyse and союре annyse /Aelfr., 112/. В цього єдиного Бога ми повинні вірити і його діяннями прославляти, бо всі святі книги, як в Старому Законі, так і в Новому, істинно говорять про святу Трійцю й істинну єдність.*

Речення такого типу містять ніби частини силогізму: пояснювана частина являє собою висновок, пояснююча – першу посилку. Для встановлення причинно-наслідкового зв'язку потрібно відновити другу посилку.

III тип. Значно ближче до складнопідрядних речень за ступенем зв'язаності компонентів знаходяться речення, другий компонент яких містить висловлювання афористичного характеру.

- (5) *Heo nolde secgan unsoю and hi sylfe foredeman forюan юе se leasa мую ofslihю mannas sawla /Aelfr., 278/. Вона не хотіла говорити неправду і засудити саму себе, бо брехливі вуста вбивають душу людини.*

Але в реченнях цього типу смислові зв'язки між компонентами складного речення не можна вважати повністю причинно-наслідковими, так як речення, що вводиться *forȝum юе*, є самостійним висловлюванням загального характеру, тільки побічно зв'язаним зі змістом першого речення.

IV тип. До останнього і найбільш багаточисленного типу відносяться складні речення, у яких підрядне речення, введене *forȝum юе*, виражає реальну причину дії чи стану, що виражені дієсловом-присудком головного речення.

- (6) *Hynferю maюelode, Ecglafes bearn,
южт fotum sжt frean Scyldinga,
onband beadurune: – wжs him Beowulfes siю,
modges merefaran micel жфю unca,
forюop юе he ne июе, южт жниг оюег man
жfre мжгюа юop ma middangeardes
gehegde under heofenum юonne he sylfa /Beo., 499–505/.
Унферт, син Еглафа, який займав почесне місце біля ніг датського короля,
заговорив. Сміливий вчинок Беовульфа дуже його розгнівав, тому що він не міг*

витримати навіть думки про те, що якась людина може отримати більше відзнак, ніж він. Отже, він виголосив колючу промову.

Про наявність структурної залежності речення, введеного **foгюжт юе**, від пояснюваного речення вказують такі фактори:

- 1) речення, що вводяться **foгюжт юе**, відповідають на спеціальне питання;
- 2) пояснюють присудок, або групу присудка;
- 3) можуть бути розміщені в препозиції до речення, що пояснюється;
- 4) саме складне речення не може бути трансформоване в складносурядне.

Суперечливий характер сполучника **foгюжт юе** привів до виникнення додаткових граматичних і лексичних засобів зв'язку, які більш виразно вказують на залежність підрядного речення від головного.

До додаткових граматичних засобів зв'язку відносяться: 1) кореляція сполучника **foгюжт юе** або частини сполучника; 2) співвідношення часових форм дієслів-присудків головного і підрядного речень, при якому дія підрядного передує часу дії головного; 3) порядок слів.

Основний для давньоанглійської мови порядок слів (OV) найбільш послідовно вживався в підрядних реченнях.

- (7) Heo юа fжнюе wгжс,
Юе юа gystran niht Grendel cwealdest
Юourh hжstne had heardum clammum,
Foгюan he to lange leode mine
Wanode ond wyrde. /Beo., 1333–1337/.

Ти відплатив за війну там, де ти знищив Гренделя в жорсткій сутичці вчора вночі, тому що він так довго грабував і вбивав моїх людей.

Однією з найважливіших рис давньоанглійського синтаксису є так званий порядок слів V2 в головному реченні, тобто вживання особового дієслова після ініціальної складової частини, частіше всього прислівника.

У підрядних реченнях причини переважно вживаються особові дієслова дійсного способу, за винятком заперечних речень, у яких вживаються дієслова умовного способу.

- (8) юа me южт gelжrdon leode mine,
юа selestan, snotere ceorlas,
юeoden Hroгgar, южт ic юе sohte,
foгюan hie mжgenes cгжфт minne сююон
selfe ofersawon... /Beo., 415–419/.

Отже, найкращі та найрозумніші серед моїх співвітчизників спонукали мене поїхати до тебе, Королю Хротгару, тому що вони знають мою велику силу...

Додаткові лексичні засоби зв'язку: 1) повторення одного з пояснюваних членів групи присудка головного речення в підрядному; 2) повторення пояснюваного слова головного речення у підрядному в іншій формі та функції; 3) вживання в підрядному реченні слова, протилежного за значенням пояснюваному члену головного речення [2].

Граматичні та лексичні засоби можуть виступати у тісній взаємодії один з одним.

До числа засобів додаткового зв'язку відноситься і розміщення підрядного речення відносно головного, яке в основному визначається актуалізацією тієї чи іншої частини висловлювання.

Підрядне речення причини може знаходитись в препозиції, інтерпозиції і постпозиції до головного речення. Найбільш характерні випадки постпозиції, що пояснюється тим, що в давньоанглійській мові легкі, тобто фонологічно короткі, часто прислівникові або займенникові елементи більше вживаються на початку речення, в той час як важкі елементи, у більшості складні словосполучення або підрядні речення, вживаються в кінці речення [1].

Для постпозитивного підрядного речення характерний найменший ступінь залежності від головного. Препозиція підрядного речення свідчить про його більш тісний зв'язок з головним [3] і може бути викликана двома факторами: 1) актуалізацією причини дії; 2) зв'язком

підрядного причини з попереднім контекстом. Випадки інтерпозиції підрядного речення причини одиничні [2].

Таким чином, розглянувши парадигму давньоанглійських підрядних речень причини, що вводяться сполучником *forþan* *þe*, можна стверджувати, що через багатозначність та нечітке розмежування функцій сполучників для вираження підрядності, використовувався ряд допоміжних засобів. Тенденція до чіткого структурного оформлення складнопідрядних речень в давньоанглійський період, безсумнівно, є, але вона поширюється і перемагає дуже повільно.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Cambridge History of the English language / Ed. by Hogg R.M. – Cambridge: Cambridge University Press. – V. 1.
2. Баграмова Н.В. Синтаксические средства выражения причинно-следственных отношений в древнеанглийском языке: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Л., 1971.
3. Иофик Л.Л. Сложное предложение в новоанглийском языке. – Л., 1968.